

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

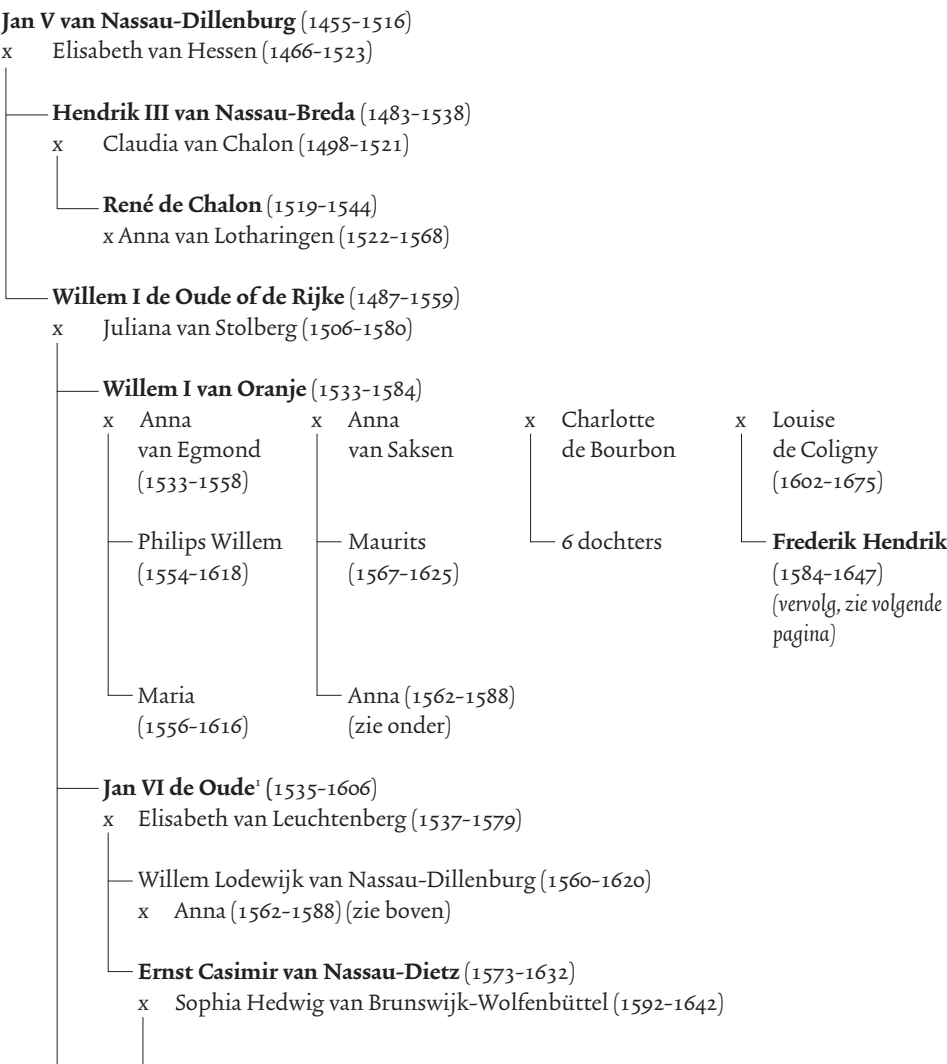
Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

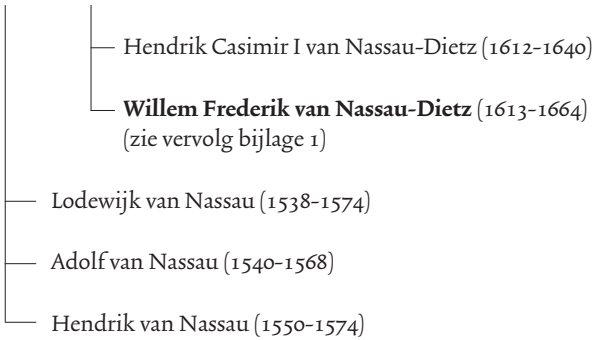
Issue Date: 2013-11-19

Bijlagen

Bijlage 1 Beknopte stamboom van het Huis Oranje-Nassau

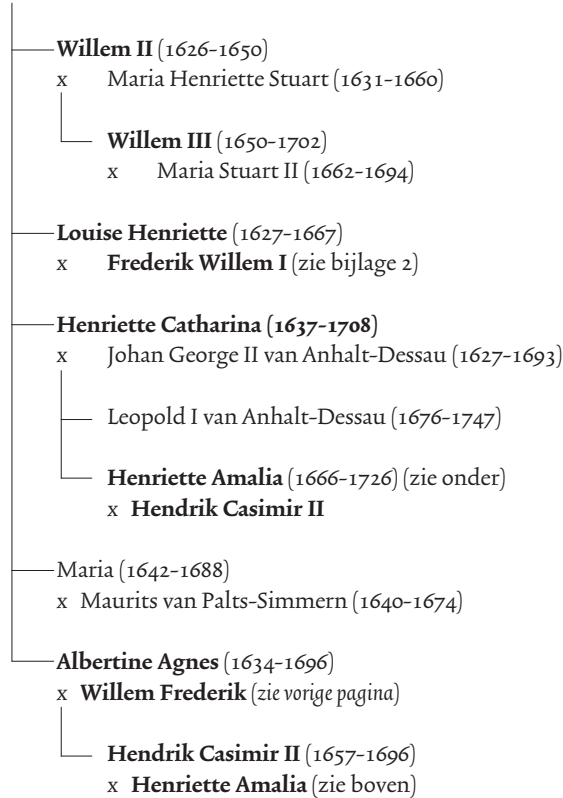

¹ Het Huis van Jan VI de Oude van Nassau-Dillenburg werd gesplitst in de takken: Nassau-Dietz, Nassau-Siegen, Nassau-Dillenburg, Nassau Beilstein en Nassau-Hadamar. De vier laatstgenoemde takken stierven in respectievelijk 1743, 1739 en 1711 uit.

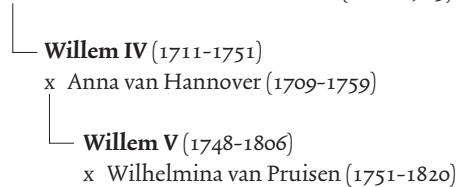
Frederik Hendrik (zie vorige pagina)

x Amalia van Solms (1602-1675)

Johan Willem Friso van Nassau-Dietz (1687-1711)

x Maria Louise van Hessen-Kassel (1688-1765)

Bijlage 2 Beknopte stamboom van het Huis Hohenzollern**Johan Sigismund** (1572-1619)

Keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen (1608-1619)

x Anna van Pruisen-Gulik (1576-1625)

George Willem (1595-1640)

Keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen (1619-1640)

x Elisabeth Charlotte van de Palts (1597-1660)

Frederik Willem 1620-1688

De Grote Keurvorst, keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen (1640-1688)

x 1. Louise Henriette, prinses van Oranje (1627-1667) (zie vervolg bijlage 1)

Frederik III (1657-1713)

Der Krumme Fritz, keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen (1688-1701)

vanaf 1701: Frederik I, koning in Pruisen (1701-1713)

x Charlotte van Hannover (1668-1705)

Frederik Willem I 1688-1740

De soldatenkoning, koning in Pruisen (1713-1740)

x Sophia Dorothea van Hannover (1687-1757)

Frederik II of Frederik de Grote (1712-1786)

Der alte Fritz, koning in Pruisen (1740-1772) en koning van Pruisen (1772-1786)

x Elisabeth Christine van Brunswijk-Bevern (1715-1797)

Bijlage 3 Tekst van de superscriptie op het testament van Willem III

‘Op huijden den 19 October 1695. compareerde voor mij Adriaan van Sterrevelt openbaar en bij den Hove van Holland geadmitteert Notaris, in s’ Gravenhage residerende, present de getuijgen hier na genomineert William de Derde, bij der Gratie Gods Koning van Groot Brittange, Prince van Orange etc., mij Notaris bekent, kloek en gezond van lighaam, dewelke mij Notaris exhibeerde dit tegenwoordig papier, met zijn Majesteijts cachet doorzegelt op vier plaatsen, doorreegen met een zwarte zijde draad, en zeijde daar in begrepen te zijn, zijn Majesteijts testament, laatste en uiterste wille, en dat zijn Majesteijt begeerde dat het zelve alzoo effect zoude sorteren, alwaart dat alle Solemniteijten daarinne gerequireert, niet mogten wesen geobserveert.

Dit passeerde alzoo in s Gravenhage ter presentie van de Heere William Grave van Portland, en William van Schuijlenburg, getuijgen hier toe gerequireert, die deze neffens zijne Majesteijt en mij Notaris mede hebben ondertekent ten dage en jaare voorschreven, William Rex, Portland, W. v. Schuijlenburg. Mij present Adr. Van Sterrevelt Notaris’.²

² NA, 1.08.11, ND, inv. 918, Testament van Willem III. Zie voor een gedruk testament KHA, A16/IV, Willem III, inv. 3.

Bijlage 4 Tekst van het testament van Willem III

‘Inden Naame des Heeren Amen. Wij William bij den gratie Gods, koning van Groot Brittanje, Prince van Orange etc, considerende de zwakheijd en de sterffelijckheijd des menschen, de zeekerheijd des Doods, en de onzekerheijd vande tijd en ure van dien, hebben goedgedagt en voorgenoomen altoorens uit dit aardsche Dal te scheijden, vande tijdelijke goederen, zoo leenen, als allodiale, uit kragte vanden Octroije vande Heeren Staaten van Holland ende Westvriesland in dato den 15 Junij 1673 te disponeren uit een vrije wille ende begeerte, beveelende eerst en altoorens onze onsterffelijke ziel inde genadige en barmhertige handen Gods, en onzes Zaligmakers Jezus Christus, en ons doode lighaam de aarde.³

Revocerende, casserende, dood en te niet doende, bij dezen, alle Testamenten, Codicillen, of andere makingen, bij ons oijt of oijt gemaakt of gepasseert, niet willende dat dezelve, of eenige van dien in eenig point gevolgt en nagekomen zullen werden.

En zulks van nieuws disponerende, verklaaren wij genomineert en geïnstituert te hebben, gelijk wij nomineren en institueren bij dezen tot onze eenige en universele Erfgenaam in alle zoo Leenen, als allodiale goederen, die wij metter doodt zullen komen te ontruymen, en na te laten onsen Neve den Prins Frizo van Nassau oudste Zoon van Prins Cazimir van Nassau, tegenwoordig Stadhouder van Vriesland⁴, reserverende zodaanige Voogden over hem te stellen, als wij hier namaals zullen disponeren.⁵ Voorts verklaaren wij aan ons te reserveren de magt om door onze hand en signature te mogen maken alzulke particuliere legaten, en dispositien, als wij hier na zullen, of mogten komen goed te vinden, willende en begeerende, dat die, schoon bij ons alleen geschreven, en bij ons getekent, of bij ijmānd anders geschreven, en bij ons getekent, van dezelve kragt, en waarde zullen zijn, als of die in deze onzen testamente specialijk waaren geïnserieert, ende uitgedrukt.

Alles wat voorschreven is, verklaaren wij te zijn ons testament en uitterste wille, begerende dat die volkoomen effect hebben en sorteren zal, het zij als testament, Codicille, gifte uit zake des Doods, of zoo dit anders best effect hebben ende sorteren kan, niettegenstaande eenige defecten, of ver zuijmenissen, die hier inne zouden mogen zijn gepleegt die wij verzoeken dat opde beste wijze mogen werden gesuppleert.

Nominerende en aanstellende tot Executeurs van dezen testamente ende uitterste wille, de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, met verzoek dat zij het gelieven aan te neemen, en deze onse testamente en uitterste wille te doen of laten executeren.

In oirkonde hebben wij dezen gedaan schrijven, en met onze hand, Signature, en Cachet getekent en gezegelt. In s’ Gravenhage den 18 October 1695. William Rex.⁶

Bijlage 5 Overzicht van de vorderingen, rentes, kapitalen, aandelen en roerende goederen van Willem III (1702)⁷

Een vordering op Spanje die rechtekens toekwam aan Willem III of aan zijn erfgenamen krachtens de traktaten vermeld in de rekening van de Domeinen Generaal 1681, folio 147r-v. Dit was door ene Eckart nog nader behandeld, ‘het geene niet publiq is’. De daarbij gestipuleerde som was nog niet

³ Willem III mocht in alle graden substitueren. Zie KHA, A16/IV, Willem III, inv. 1a, Octrooi van SH (15 juni 1673). Hij had ook octrooiën gekregen van de Staten en het Hof van Utrecht op 5 mei 1676, de Raad van Brabant op 9 mei 1676, van Spanje op 18 mei 1676, van Overijssel op 18 juli 1676 en van Zeeland op 17 september 1676. Hoewel Willem toestemming had gekregen om te substitueren, heeft hij van deze clause geen gebruik gemaakt. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 918, Testament van Willem III (19 oktober 1695).

⁴ Volgens Drechsler had Willem III door het benoemen van Johan Willem Friso als zijn universele erfgenaam de aanspraken van Frederik I genegeerd. Drechsler, *Streit*, 13.

⁵ Willem III eiste dat er voogden voor Johan Willem Friso werden benoemd.

⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 918, Testament van Willem III.

⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 918, Staat en inventaris. Een aantal bedragen zijn niet ingevuld.

voldaan, van welk restant de begroting, als een effect van het Sterfhuis, in Den Haag werd gedaan voor [...] gulden.⁸

Een bedrag, door Willem III opgeëist ten laste van de koning van Engeland. Deze schuld van in totaal 1.500.000 gulden was wegens de koning van Engeland, Karel II, op de Staat geassigneerd (toegewezen). De koning had zijn schuld voor een gedeelte voldaan. Dit betrof het onbetaalde deel 'bij eenige Provincien haar obligatien of Rentebrieven gepasseert', daar af de rentes die jaarlijks moesten worden betaald. In te voegen zoals in de rekening van de Domeinen generaal van 1692 van folio 235 tot 240 was te zien.

Een vordering op de koning van Frankrijk, Lodewijk XIV. Volgens het contract dat op 28 juli 1699, had Willem III van de koning van Frankrijk te pretenderen de somma van 700.000 gulden Frans geld als schadeloosstelling voor de schade geleden in het prinsdom Oranje en in Franche-Comté (Bourgondië). Het bedrag was te betalen in drie termijnen, waarvan de twee eerste termijnen al waren voldaan en de derde termijn van 233.333 gulden Frans geld nog betaald moest worden.

Een jaarlijkse erfrente van 25.000 gulden, verdeeld over de provincies Holland, Zeeland en Utrecht en die ieder jaar op 8 april verviel. Deze rente was door de Staten-Generaal op 9 oktober 1609 erfelijk gegeven aan Maurits. Maurits legateerde dit in zijn codicil van 5 april 1625 aan zijn twee natuurlijke zonen Willem van Nassau-LaLecq en Lodewijk van Nassau-Beverweerd, onder de conditie van successie en retour, als hiervan folio 7 recto et verso met betrekking tot de heerlijkheid van de Lek, nader te zien was.

Nog een jaarlijkse rente van 12.500 gulden over een bedrag van 200.000 gulden, in 1616 door Maurits aan Holland verstrekt, waar Maurits net als bij de vorige 25.000 gulden over heeft beschikt.

De aflossing door Maurits van de renten over de goederen die hij van zijn halfbroer Philips Willem had geërfd. Deze bedroegen in het geheel 25.350 gulden, 6 stuivers en 1 penning. Maurits vond het goed dat in de rekening van de gemelde successie de voornoemde afgeloste rente jaarlijks als uitgave zou worden genoemd.

Een erfelijke rente over 300.000 gulden ten laste van de provincie Zeeland. Dit bedrag werd door Zeeland aan Willem III geschonken voor zijn verdiensten ten behoeve van hemzelf en 'desselfs actie hebbende gegeven een rentebrief van 300.000 gulden croiserende' tegen vierenhalf procent, met een rente van 13.500 gulden jaarlijks en was al in de voornoemde rentebrief van 23 april 1674 nader te zien.

Een erfelijke rente over 150.000 gulden ten laste van de provincie Utrecht. Deze gift werd door de Staten van Utrecht aan Willem III en 'desselfs reght verkrijgende gedaen', en hiervan werd een rentebrief gepasseerd op 12 juli 1674 tegen vier procent rente per jaar.

Renten over 100.000 gulden ten laste van de provincie Gelderland. Dit bedrag werd door Gelderland aan Willem III geschonken ten behoeve van Willem III 'off desselfs recht verkrijgende gepasseert', drie afzonderlijke rentebrieven op 26 april 1675 tegen vijf procent, te weten een op Nijmegen, een op Zutphen en een op de Veluwe.

⁸ KHA, A16/IV, Willem III, inv. 11, *Memoire et tableau betreffende de aanspraken van het Huis Oranje-Nassau op Spanje*. Het bedrag was in het overzicht niet ingevuld. Wellicht gaat het hier om Johan Andreas Eckhardt (1639-1692), raad van Willem III te Den Haag, gezant in Brussel en officier in Staatse dienst.

Een aandeel in de Geotrooieerde West-Indische Compagnie der Verenigde Nederlanden (WIC). Een bedrag van 50.000 gulden werd ingetekend door Maurits en door Frederik Hendrik. Door liquidatie in 1629 werden de gelden daarvan 'ter camere van middelburgh gefurneert: welke actie alsoo gedeolveert' werd op Willem II en Willem III.⁹ Na onderzoek werd bevonden dat Willem III niet alleen 'ter camere van Zeelandt' het bedrag van 50.000 gulden oud kapitaal had ontvangen, maar bovendien nog 58.333 pond gelijk kapitaal 'ter camere van Amsterdam in cas zijne Majt. de geresolveerde bijlage tot 4:p:c; belieft de te doen, waermede de voorn. capitalen wederom levendigh soude worden, t'geene vertrouwt wort voor alsnogh niet geschiet te zijn'.

Uitkering van 200.000 gulden in de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Met de resolutie van 11 mei 1674 had de vergadering van de Heren Zeventien aan Willem III en diens wettige mannelijke nakomelingen het genot van 1/33 deel van alle uitgften aan de participanten geven, daarvan was achtereenvolgens ook 'het import der uijtdeling' ontvangen. Dit kwam door het overlijden van Willem III te vervallen. Er restte alleen nog de laatst 'geresolveerde' uitkering van twintig procent.¹⁰

120.000 gulden ten laste van Hendrik Casimir II van Nassau, erfstadhouder van Friesland. Dit kapitaal werd door Willem III genegotieerd en aan de prins van Nassau gegeven tegen een interest van vier procent per jaar, volgens de obligatie van 6 maart 1685 met de resterende interesten.

50.000 rijksdaalders ten laste van de keurvorst van Brandenburg nu koning in Pruisen. Dit bedrag werd mede door Willem III genegotieerd en aan de keurvorst, nu koning, tegen interest gegeven, met de belofte om dit bedrag over een jaar met de rente te restitueren, volgens de obligatie van 1/11 juni 1688.

Goederen door Willem III verkregen in het testament van Juliana Catherina, geboren prinses van Portugal.¹¹ Deze goederen bestonden uit enige jaarlijkse kleine renten, alsmede een huis en hofstede te Sassenheim. Willem III had het huis en de hofstede ten gunste van de vrouwe van Gent en prinses van Portugal gedisponeerd en tijdens zijn leven al overdragen.

De erfgenamen van de prinses van Portugal, zuster van Maurits, wilden deze bovenstaande erfenissen en tevens de kapitalen die zij sustineerden en in het testament van Willem III aan haar en haar nakomelingen waren nagelaten op deze boedel vorderen.¹²

Alle juwelen in de 'strongbak' (strong box) of afgesloten koffertje, dat werd geseponneerd in de *Tre-sorie* van Willem III. Hiervan zou na de opening een nauwkeurige specificatie worden gemaakt.¹³

Alle zilveren tafel: en keukenserviezen en andere stukken opgenomen in de inventaris.

⁹ In 1621 werd de (Geotroyeerde) West-Indische Compagnie (WIC) opgericht. De directie bestond uit vijf kamers. Een ervan was die van Zeeland. Deze kamer bestond uit drie steden: Middelburg, Vlissingen en Veere. Het college van bewindhebbers werd de Heren Negentien genoemd. In 1674 werd de WIC opgeheven. In 1675 richtte men de tweede WIC op. In 1792 werden de activiteiten gestaakt.

¹⁰ De Heren Zeventien, ook wel de Zeventien genoemd, was het college van de bewindhebbers van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. De VOC werd in 1602 opgericht door de Staten-Generaal op initiatief van raad-pensionaris Johan van Oldenbarnevelt.

¹¹ Juliana Catharina van Portugal (ca. 1607-1680) was een dochter van Emilia van Nassau (1569-1629) en Emanuel van Portugal (1568-1638). Haar ouders trouwden in 1597. Emilia was een dochter van Willem I en zijn tweede vrouw Anna van Saksen.

¹² De vrouwe van Gent, Elisabeth Maria van Portugal (1648-1717), was een dochter van Don Emanuel II van Portugal en Johanna van Hanau-Münzenberg. Zij trouwde in 1678 met een overste van een infanterie-regiment, Adriaan van Gent.

¹³ De koffer werd op 6 juli 1702 geopend. Zie voor de opening en de inventaris Drossaers en Lunsingh Scheurleer (ed.), *Inventarissen I*, 483: Stukken betreffende de toewijzing van de door Engeland gereclameerde juwelen 1702.

Al het zilver, linnen en de meubelen op het 'Besaen Jaght' te Rotterdam.

Het zilver, linnen en de meubelen op Willem III zijn klein binnenjacht gelegen in Den Haag, waarvan de inventarissen onder de respectievelijke kapiteins berustten.

Onder andere meubelen, schilderijen en behangsels, ledikanten, nader gespecificeerd in de afzonderlijke inventarissen die daarvan werden opgesteld en die berustten in de huizen van Breda, Buren, Dieren, het Loo, Hoogsoeren, Uddelermeer, Soestdijk, Honselersdijk, Huis ten Bosch, de Kruitberg, het Binnenhof te Den Haag en het Oude Hof in Den Haag.

Het kanon in het 's 'Lants affuithuijs' in Den Haag, dat onder het toezicht en de bewaring van N. Truweels stond, was ook gespecificeerd in de daarvan gemaakte inventaris.¹⁴

De wapenen in de wapenkamer van Willem III op het Oude hof in Den Haag, onder toezicht van Willem Sauvage, werden tevens gespecificeerd in de daarvan gemaakte inventaris.

De bibliotheek van Willem III op het 'Hof' in het Noordeinde.¹⁵

De bibliotheek van Willem III op het Loo: hiervan berustten de inventarissen onder de bibliothecaris Des Maretz (Mares).

De bibliotheek en meubelen op de raadkamer, griffie, *tresorie* en secretarie.

De gelden in de 'tresorie' van Willem III konden niet worden begroot omdat deze dagelijks werden ontvangen en uitgegeven.

De rentmeesters en 'comptabelen' van de domeinen van Willem III, die door hem na zijn overlijden op 19 maart 1702 waren nagelaten, hadden nog niet alles berekend en zij dienden de gelden nog aan de *tresorie* af te dragen. Het bedrag werd niet genoemd.

Het militaire traktement van Willem III als kapitein-generaal van de Staatse legers, een bedrag van 120.000 pond, en 'andersints' diende nog ontvangen te worden.

Idem van het oud politiek traktement, zonder datum, verdeeld over de volgende provincies:

Provincie	Jaarlijks bedrag in guldens
Gelderland	5.000
Holland	3.264
Zeeland	816
Utrecht	3.600
Overijssel	2.400

¹⁴ Een affuit is een (mobiel) onderstel waarop de loop van een kanon of mitrailleur rust en dat dient om de vuurmond tijdens het schieten stabiliteit te geven en te richten. Bij scheepsgeschut werd het affuit rol of rolpaard genoemd.

¹⁵ De bibliotheek in het Oude Hof werd door Frederik II in 1749 voor 3.000 gulden verkocht. Zie Kohnke, 'Oranischen Archivs', 286.

Vermelde bedragen werden volgens deze verdeling, nogmaals bij verdubbeling aan Willem III geaccordeerd en jaarlijks betaald. Het bedrag van het restant werd niet genoemd.

Het restant van f600 die door de provincie Overijssel jaarlijks werd betaald in plaats van zes vette ossen, die deze provincie gewend was aan Willem III te leveren. Het bedrag werd niet genoemd.

Het restant van f3.000 per jaar dat aan Willem III was geaccordeerd voor zijn traktement als stadhouder van de Vier Landen van Overmaze.¹⁶ Het bedrag werd niet genoemd.

Wat nog van de bezoldiging van Willem III's hellebaardiers,¹⁷ die ten laste kwam van de provincie Zeeland, ontvangen diende te worden. Deze provincie moest een bedrag van 636 pond per jaar betalen. Het bedrag werd niet genoemd.

Wat resteerde van de 900 gulden die de provincie van Gelderland jaarlijks daarin contribueerde. Het bedrag werd niet genoemd.

Wat resteerde van de 600 gulden per jaar die de provincie van Zeeland betaalde in de kleding van de hellebaardiers van Willem III. Het bedrag werd niet ingevuld.

Ook nog het restant van de 275 gulden die door de provincie Utrecht aan Willem III jaarlijks werd betaald voor de bestelling en levering van hofkonijnen en de Beers (varkens)kop in de rekeningen van de hofhouding, zie 1692 folio 38. Het bedrag werd niet genoemd.¹⁸

Geen subsidies van de Staten-Generaal vanwege de gewone legerlasten.

Verder nog een deel van de inkomsten van de goederen die door de Staten-Generaal in de voorgaande oorlog (de Negenjarige Oorlog, 1688-1697) ten behoeve van Willem III werden geconfisqueerd, namelijk van Pierre Tallon, als pachter van de Domeinen van het Markizaat van Bergen op Zoom. Het bedrag werd niet genoemd.

Van Pieter Ingenra, als administrateur van de polder van Nieuw Glimes een niet nader genoemd bedrag.

Van jonkheer Godefrøj Frederik van der Poll, als pachter van de domeinen van de baronie van Hedel, een niet nader genoemd bedrag.

Wat de erfgenamen van commandeur Percheval, met betrekking tot de geconfisqueerde goederen schuldig zijn en ook nog de restanten van datgene wat Willem III krachtens zijn recht als admiraal generaal uit de 'Zeeprincen' had verdiend.¹⁹

Van de Admiraliteit van de Maze te Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen, Zeeland en Harlingen. Er werden geen bedragen genoemd.

Nog de restanten van de van Willem III als admiraal-generaal in de buit door die van de Geotrooieerde Oost-Indische Compagnie 'in indien en onderweegen verrovert'. Er werd geen bedrag genoemd.

¹⁶ De Vier landen van Overmaze: het Land van Valkenburg, het Graafschap Dalhem, het Land 's-Hertogenrade en het Hertogdom Limburg.

¹⁷ Dit betrof de garde van Willem III.

¹⁸ Een beer is een mannetjesvarken.

¹⁹ Zeeprincen: zeeprijzen of zeebuit.

Idem in die van de West-Indische Compagnie. Een bedrag werd niet genoemd.

Alhier werd gebracht het restant van het traktement van 2.500 gulden en 11 stuivers door de edelen en ridderschap van Utrecht aan Willem III als haar president jaarlijks uitbetaald. Het bedrag werd niet genoemd.

Voor de restanten van de extraordinaire inkomsten werd gesteld, dat alsnog onder de tresorier of ‘voorgaende raaden commissarissen’ nog enige ordonnantiën (bevelschriften) van legerlasten onder zich had waarvan de betaling alsnog te vorderen was in guldens en stuivers:

1 van	20.433-00
1 van	20.293-00
1 van	900-08
1 van	26.224-10
1 regu van ontvanger-generaal De Jonge van Ellemeet wegens hetgeen Zeeland over de legerwagens aan Willem III moest betalen.	
Dit was een bedrag van	28.260-05
Totaal	96.111-03 ²⁰

Schulden

De boedel was belast met de navolgende schulden:

Omschrijving	Kapitalen in gulden, stuivers en penningen	Interest in gulden, stuivers en penningen
Van de kapitalen door Philips Willem geconsenteerd restte nog	71.200-00-00	2.848-00-00
Van de kapitalen met een bedrag van 100.000 pond door Maurits genegotieerd resteerde nog	4.000-00-00	160-00-00
Kapitalen genegotieerd door Frederik Hendrik, waarvan nog jaarlijks betaald werd een rente van f8-10, zodat door ‘overslage’ [berekening of schatting] niet meer kapitaal kon zijn dan	210-00-00	8-10-00
Kapitalen genegotieerd in opdracht van Frederik Hendrik	10.000-00-00	400-00-00
Kapitalen in opdracht van prins Willem II genegotieerd	8.500-00-00	310-00-00
Kapitalen en interesten geconsenteerd door Willem III ‘vermogens autorisatie’ van de respectievelijke hoogheden als voogden van Willem III	117.110-05-00	4.595-08-00
Vernieuwde obligaties ten bedrage van 24.000 gulden, waarvan nog resteerde	4.000-00-00	160-00-00

20 In het overzicht staat een totaalbedrag van 96.110-15.

Omschrijving	Kapitalen in gulden, stuivers en penningen	Interest in gulden, stuivers en penningen
Obligaties verleend voor een afgeloste rentebrief van 8.000 gulden kapitaal van de heer Van Marlot, restant nog	2.000-00-00	80-00-00
Kapitalen genegotieerd in plaats van een afgeloste rentebrief van 4.800 gulden van advocaat De Witt te Amsterdam	4.800-00-00	192-00-00
Kapitaal genegotieerd op autorisatie op 13 oktober 1653 voor de aflossing van schulden nagelaten door prins Willem II	1.600-00-00	64-00-00
Obligaties die gegeven zijn aan de crediteuren van prins Willem II vanwege zijn nagelaten schulden voor zover die nog niet betaald waren van het jaar 1649 en de rouw met de begrafenis van prins Willem	23.600-00-00	944-00-00
Obligaties gepasseerd ingevolge de autorisatie van de voogden van Willem III op 28 maart 1653, resteerte nog	5.500-00-00	220-00-00
Obligaties door de voogden van Willem III verleend vanwege de pretenties die tot last van prins Willem kwamen, lopende	8.500-00-00	325-00-00
Geldlening ingevolge de autorisatie van de voogden van Willem III op 10 juni 1667 voor het bedrag van 32.000 gulden beheerd 'tot supplement van gelijke some [somme]' die Melchior van den Kerkhoven als gewezen rentmeester van Niervaart jaarlijks moest 'furneren tot de interessen die te betalen waaren vande twee millioenen vande stadt van Amsterdam', aan Willem III, in 1650 op interest gedaan, resteerte nog	5.200-00-00	182-00-00
Geldlening voor een bedrag van 70.000 gulden uit kracht van de autorisatie van Willem III van 10 september 1667, resteerte nog	15.000-00-00	525-00-00
Geldlening voor een bedrag van 20.000 gulden gedaan uit kracht van een autorisatie van 2 maart 1668, waarvan resteerte	9.000-00-00	360-00-00
Geldlening voor een bedrag van 32.000 gulden gedaan uit kracht van de autorisatie van Willem III op 5 juni 1668, resteerte	4.000-00-00	160-00-00
Geldlening in gevolge de autorisatie van Willem III op 11 juni 1669 voor een bedrag van 50.000 gulden, waarvan resteerte	4.000-00-00	152-10-00

Omschrijving	Kapitalen in gulden, stuivers en penningen	Interest in gulden, stuivers en penningen
Obligaties en rentebrieven van enige kapitalen, geaffecteerd op de respectievelijke navolgende domeinen en vandaar op de tresorie overgenomen, bedragen	479.991-07-06	
Oosterhout: 'affgeleijt'		
Zevenbergen: 'affgeleijt'		
Prinsenland	17.400-00-00	696-00-00
Buren	20.000-00-00	800-00-00
Leerdam: afgelost		
St. Maartensdijk	14.900-00-00	595-00-00
Vlissingen: werd door de rentmeester betaald		
Grave	9.400-00-00	376-00-00
Willemstad	7.500-00-00	262-10-00
Geertruidenberg: afgelost		
Zwaluwe: afgelost		
Kapitalen in 1684 voor het bedijken van de Melopolder tegen interest geleend. ²¹	74.290-00-00	2.941-12-00
Renten door Willem III vastgesteld voor het overnemen van Zevenbergen kapitaal in gld Interest in gld. 37.500-00 1.312-10-00 150.000-00 5.250-00 150.000-00 5.250-00 2/3 deel in een kapitaal van 12.500 gulden: 8.333-07 291-00	345.833-07-00	12.104-02-06 ²²
Geldlening van 120.000 gulden ingevolge de autorisatie van Willem III van 20 mei 1685	120.000-00-00	4.755-00-00
Geldlening van 50.000 gulden ingevolge de autorisatie van Willem III van 28 december 1685, daarvan resteerde nog	38.300-00-00	1.481-00-00
Geldlening van 50.000 gulden ingevolge de autorisatie van Willem III van 16 april 1686, daarvan resteerde nog	46.000-00-00	1.787-10-00
Geldlening van 50.000 gulden ingevolge de autorisatie van Willem III van 8 september 1686	50.000-00-00	1.935-00-00
Geldlening van 50.000 gulden voor de bouw van het Loo uit kracht van de autorisatie van Willem III van 19 december 1686 ²³	50.000-00-00	1.784-00-00

²¹ De Melopolder of Nieuwe Graauwpolder werd in 1645 bedijkt. De polder lag in het Hulsterambacht, nu in de gemeente Hulst.

²² Het totaalbedrag van de interesten is 12.103-10.

Omschrijving	Kapitalen in gulden, stuivers en penningen	Interest in gulden, stuivers en penningen
Geldlening van 50.000 gulden voor de bouw van het Loo uit kracht van de autorisatie van Willem III van 6 maart 1687	50.000-00-00	1.862-10-00
Geldlening van een 'seker capitaal' voor de Melopolder ingevolge de autorisatie van Willem III van 17 april 1687	9.600-00-00	369-00-00
Geldlening van 50.000 gulden voor de bouw van het Loo uit kracht van de autorisatie van Willem III van 28 augustus 1687	50.000-00-00	1.788-00-00
Geldlening van 99.970 gulden op autorisatie van Willem III van 5 juli 1687	99.970-00-00	3.651-19-00
Geldlening van 10.000 gulden voor de bouw te Dieren volgens autorisatie d.d. 6 maart 1687	10.000-00-00	370-00-00
Geldlening van 70.400 gulden voor de Melopolder volgens autorisatie d.d. 16 mei 1687	70.400-00-00	2.662-02-00
Geldlening van 4.000 gulden voor de Melopolder volgens de autorisatie van Willem III d.d. 19 oktober 1687	4.000-00-00	140-00-00
Geldlening van 8.000 gulden voor de aflossing van een obligatie met hetzelfde bedrag, de heer van Gent als echtgenoot van de prinses van Portugal gecompeteerd hebbende	8.000-00-00	310-00-00
Geldlening van 10.000 gulden volgens de autorisatie d.d. 21 juni 1687	10.000-00-00	370-00-00
Geldlening van 19.000 gulden voor het bedijken van de Melopolder volgens de autorisatie van Willem III d.d. 28 maart 1688	19.000-00-00	728-10-00
Geldlening van 18.000 gulden voor de bedijking van de Melopolder volgens de autorisatie d.d. 12 juli 1688	18.000-00-00	656-10-00
Geldlening van 140.000 gulden kapitaal volgens de autorisatie d.d. 26 mei 1688	140.000-00-00	5.220-00-00
Geldlening van 6.300 gulden volgens de autorisatie d.d. 2 juni 1688	6.300-00-00	252-00-00
Extraordinaire interesten aan baron de Suasso ²⁴ over een bedrag van	37.000-00-00	1.480-00-00

²³ Van Hoof e.a. (ed.), *Nassaue Domeinraad*, 174.

²⁴ Don Francisco Lopes Suasso, baron d'Avernas le Gras (circa 1657-1710). Hij was van Portugees-joodse afkomst. Als bankier leende hij in 1688 2.000.000 gulden aan stadhouder Willem III om diens invasie in Engeland mede te bekostigen.

Omschrijving	Kapitalen in gulden, stuivers en penningen	Interest in gulden, stuivers en penningen
Renten van dotale [bij het huwelijk ingebrachte] goederen vanwege vorstin Albertine Agnes (Agnes) van Nassau competerende uit kracht van het testament van Frederik Hendrik van 11 maart 1647	100.000-00-00	6.250-00-00
Door acquisitie van de erfenis van prinses Juliana Catharina, prinses van Portugal, is aan Willem III ten laste gekomen de betaling van een lijfpensioen van 500 gulden per jaar door deze prinses aan Constantia van Aurik gelegateerd		500-00-00
Legaten van Maurits met een jaarlijkse rente aan- De heer van Gent, echtgenoot van Elisabeth Maria, prinses van Portugal Emilia Louise, prinses van Portugal Prins Maurits van Nassau ²⁵ Eleonora van Nassau, weduwe Polnits Totaal	5.450-00-00 5.450-00-00 2.599-19-03 1.200-00-00 14.699-19-03 ²⁶	
Legaten van Frederik Hendrik en prins Willem II. De eerste 80.000 en de laatste nog 20.000 gulden, samen 100.000 gulden 'gemaect aan Fredrick de Nassau', heer van Zuilestein, ²⁷ belopende	100.000-00-00	6.250-00-00
Geldlening van 200.000 gulden ingevolge de autorisatie van Willem III d.d. 10 december 1700 welk bedrag op een 'expresse' opdracht van Willem III aan burgemeester Van der Steen ter hand gesteld is	200.000-00-00	8.000-00-00
Obligatie van 250.000 gulden ten behoeve van graaf van Albemarle d.d. 21 september 1701	250.000-00-00	10.000-00-00
Geldlening van 52.000 gulden ingevolge de opdracht van Willem III van 5 november 1701 ten behoeve van de betaling van de havezate Den Dam die door graaf van Albemarle was gekocht	52.000-00-00	
Legaat door Willem III ten behoeve van Arnold Joost van Keppel, graaf van Albemarle, gemaakt	200.000-00-00	

²⁵ Waarschijnlijk wordt hier Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679) bedoeld. Hij was van 1606-1652 graaf en daarna tot 1679 vorst van Nassau-Siegen en gouverneur-generaal van Nederlands-Brazilië. In zijn opdracht werd het Mauritshuis in Den Haag gebouwd. Willem I was zijn oudoom. Johan Maurits werd in 1647 door de Grote Keurvorst van Brandenburg tot diens stadhouder in de landen Kleef en Mark benoemd. Hij behield zijn militaire functies in de Republiek.

²⁶ In het overzicht stond als totaal 14.700 gulden.

²⁷ In 1640 schonk Frederik Hendrik de heerlijkheid Zuilenstein en Leersum aan zijn 'natuurlijke' zoon Frederik van Nassau-Zuilenstein. Tot 1830 was het goed in het bezit van de tak Nassau-Zuilenstein. Daarna ging het door vererving over in handen van de familie Reede van Amerongen. Zie Van Hoof e.a. (ed.), *Nassause Domeinraad*, 188.

Omschrijving	Kapitalen in gulden, stuivers en penningen	Interest in gulden, stuivers en penningen
De gezamenlijke lijfpensioenen die door Willem III aan verscheidene personen werden gegeven en op de 'thesaurie' te Den Haag uitbetaald, bedragen jaarlijks		94.605-00-00

De boedel werd nog bezwaard door verscheidene lopende schulden, zoals arbeidslonen, reparaties, materialen, inkoop van meubelen, traktementen, verdiensten en wedden van advocaten en procureurs, leveranties en noodzakelijkheden voor de raadkamer, griffie, secretarie, tresorie en auditiekamer, rouw- en doodschulden, waarvan de rekeningen van tijd tot tijd binnenkwamen en 'om de menigvuldigheid' niet konden worden gespecificeerd.

'Aldus geïnventariseert ingevolge vande resolutie van haer Ho: Mo: in dato den 30^e meij 1702 bij opgemelte raaden en rekenmrs. int hooft deses gemelt, voor Soo veel de tijd heeft konnen toelaten Salvo jure addendi corrigendi et minuendi jns' gravenhage den 28. junij 1702'.

Het document werd ondertekend door Johan Pesters, J.J. Wierds, W. van Schuijlenburg en Johan van Essen, allen raden en rekenmeesters in de Domeinraad.²⁸

Bijlage 6 Artikel VI en X van een politiek testament

Artikel VI: 'L'Electeur de Brandebourg veut être Roy de Prusse; et par l'heritage qu'il poursuit du défunt Roy Guillaume, il veut mettre un pied dans la Hollande [de Republiek], où il espere que ses intrigues, son argent, ses armes, le secours que vous lui donnerés, l'éleveront avec le temps au titre de Statouder general. Il se promet qu'il confondra cette Dignité avec celle de Roy, et que ses Etats voisins de la Hollande lui donneront les moyens de détruire la Republique, et d'être Roy en Hollande aussi bien qu'en Prusse. Il vous a communiqué ce vaste dessein. Vous avés sagement fait de l'encourager à le suivre. Vous eussies dû le lui proposer s'il ne l'avoit pas imaginé de lui même. Cette idée l'attache à vous, et s'il commence une fois à la mettre en execution, elle l'ambarassera assez pour le détourner entierement de l'Allemagne, où cependant vous travaillerez à vos desseins avec plus de liberté. Si les Hollandois le repoussent vigoureusement et triomphent de lui, ils vous deferont d'un ennemi redoutable, qui sera abattu et ne pourra plus vous resister. Si au contraire il atterre les Hollandois, il aura vengé votre Maison, de ses plus anciens ennemis; et occupé de sa nouvelle domination, où toutes ses forces lui seront necessaires pour s'affermir, il ne sera plus en état de se mêler des affaires de l'Empire. Menageze bien sacrée Majesté, ces deux Electeurs Rois de theatre, entretenez-les toujours dans leurs ambitieuses imaginations; faites en sorte que celui de Brandebourg se commette au plutôt avec les Hollandois, et entreprenne de devenir leur Statouder, avant que la Paix se traite.'²⁹

Artikel X: 'Avant que de traiter cette Paix, il faut engager l'Electeur de Brandebourg à se porter en Hollande, et à faire éclater les partis formés, et les conspirations secretes qu'il y a pour ravir la place de Stathouder General.'³⁰

²⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 918, Staat en inventaris. Zie ook NA, 1.01.02, SG, inv. 12548.493.2, Staat en inventaris, en KHA, A16/IV, Willem III, inv. 6, Boedel en goederen.

²⁹ Droysen, Preussischen Politik IV, IV, 254-255, artikel VI.

³⁰ Droysen, Preussischen Politik IV, IV, 258-259, Artikel XI. Zie voor de artikelen I t/m XXIX van de Derniers Conseils ou Testament politique d'un Ministre de l'Empereur Leopold I Droysen, Preussischen Politik IV, IV, 249-270. Voor informatie over het document, zie Droysen, Preussischen Politik IV, IV, 239-249.

Bijlage 7 Inkomsten van de heer van de Zwaluwen³¹

Omschrijving (Project van 20 mei 1754 en contra-project) ³²	In guldens, stuivers en penningen	Opmerkingen
Cijnzen en erfpachten	228-12-12	Cijns is een heffing of belasting die door de overheid of door een heer werd opgelegd. Erfpacht ging na de dood van de pachter over op zijn erfgenamen. De inkomsten behoorden tot de leenontvangsten.
Recognities	120-10-00	Bedrag dat men op gezette tijd, bijvoorbeeld jaarlijks, ter erkenning van een recht, zoals het hebben van een functie, aan de heer betaalde. Schout-baljuw: 40 guldens; Secretaris: 40 guldens; Dorpsbode: 18 guldens; Schout van Waspik: 22 guldens en 10 stuivers. *Bode Makfarland betaalde 18 guldens in plaats van 20 guldens.
Octrooien	155-00-00	Een machtiging of toestemming (octrooi/vergunning) tot een handeling door de overheid of een andere bevoegde macht (een heer) gegeven. Hiervoor betaalde de vergunninghouder op een gezette tijd recognitie, vaak jaarlijks. Het octrooi voor Jan van Galen voor de eendenkooi op de Tongplaat werd nog niet opgenomen; Voerlieden 'Gild': 50 guldens; twee veerschippers (Adam van Thoren en Jan Lucas): 40 guldens; de 'Anemaatsche' Bierbrouwerij op de Gaete: 30 guldens; 'geoctrooyeerde Grut-moolen' van Nicolaes Silvius: 30 guldens; twee chirurgijns: 5 guldens.

³¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, nr. 34, Provisionele Staat (1754), nr. 36, Maandstaat (juli 1754): Ontfang (1754), 4-6, Ontvangst der Domeynen op de beyde Swaluwen voor het jaar 1754; nr. 1, Attest van Pieter Kleijn (22 mei 1754); nr. 2, Attest van François Douglas, raad, ontvanger en intendant van de domeinen in het Westland, voor Lodewijk Philipp von Hagen, krijgs- en domeinraad van de Krijgs- en Domeinkamer te Kleef, over de landpachten (20/21 mei 1754); nr. 3, Balance: met project en contraproject betreffende de Ontvangst van de Swaluwen, pro 1754. Deze overzichten en attesten werden opgesteld ten behoeve van de verkoop van onder andere Hooge en Lage Zwaluwe. Zie voor de verkoop hoofdstuk 14.

³² NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, nr. 36, Maandstaat (juli 1754): 4-6, Ontvangst der Domeynen op de beyde Swaluwen voor het jaar 1754; nr. 3, Balance: met project en contraproject betreffende de Ontvangst van de Swaluwen, pro 1754. Deze stukken werden opgemaakt voor de verkoop/aankoop van de Hollandse bezittingen. De inkomsten van het project, opgesteld door de verkoper, werden waarschijnlijk door de koper, de Oranjes, gecontroleerd en de bevindingen werden in het contra-project weergegeven. Dit om tot een goede verrekening van de inkomsten en uitgaven te komen. Zie hoofdstuk 14.

Omschrijving (Project van 20 mei 1754 en contra-project)	In guldens, stuivers en penningen	Opmerkingen
Tienden in 1753	3.032-05-00	Evenredig deel, meestal een tiende gedeelte, dat door een rechthebbende (b.v. een heer of de kerk) mocht worden geheven op de voortbrengselen (veldgewas, vruchten, jongen van dieren enz.) gegroeid of geboren op de grond die door een ander werd gebruikt. De tienden zijn bij de tiendwet van 1909 afgeschaft.
Landpachten, inclusief 200 gulden rantsoengelden ³³ en 1.639 gulden voor het verpachten van biezenplaten	18.329-06-06	Pacht bedroeg: 19.018 gulden, 5 stuivers en 6 penningen. Bedrag werd verminderd met de kerkstuiver: 55 gulden, 3 stuivers en 4 penningen ³⁴ en het oortje voor de armen: 137 gulden, 15 stuivers en 12 penningen. ³⁵ Verpachten van biezenplaten: Leendert Hofman, Pieter Lauwe c.s. (contract van 7 mei 1749): 850 gulden; Mertensplaat; gepacht door Maarten de Groot c.s.: 34 gulden; Leendert Hofman c.s. vanwege andere platen: 600 gulden; Jan Lucas (voor 15 jaar opnieuw verpachte plaat): 155 gulden.
Riet- en biezenvelden	271-01-00	Hendrik van Bavel en Schuurmans: 197 gulden en 16 stuivers; Willem Verstraaten: 17 gulden en 5 stuivers; Jan Dubbelman: 31 gulden; Jan van Galen (eendenkooi c.a.): 25 gulden.
Visserijen	762-14-00	
Schippersveer	170-00-00	
Pacht van de korenmolen	525-00-00	De molen werd vanaf 1750 verpacht aan Adriaan Smits voor 500 gulden. Vanaf 1754 betaalde hij een jaarlijkse pacht van 525 gulden. ³⁶
Bieraccijns	0-03-00	Pro memorie

³³ Rantsoengelden of -penningen: percentage van ontvangen pachtgelden waarop functionarissen krachtens hun aanstelling recht konden hebben. Voor de Zwaluwen was dit een vast bedrag.

³⁴ In de tijd van de Oranjes kreeg de kerk van iedere gulden pacht die de prins van Oranje van zijn landerijen in de Zwaluwen ontving één stuiver. Deze gunst werd in 1635 door prins Frederik Hendrik, de toenmalige heer van Hooge en Lage Zwaluwe, aan de kerk verleend. In 1757 werd de kerkstuiver omgezet in een vast bedrag: 600 gulden. Sinds 1796 moest men dit delen met de katholieke kerk. Het bedrag werd in 1809 voor de laatste maal uitgekeerd en ondanks herhaalde verzoeken van het kerkbestuur na 1815 niet meer uitbetaald.

³⁵ Oortje: koperen muntstuk ter waarde van een vierde van een stuiver.

³⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, nr. 36 Maandstaat (juli 1754): Pachtcontract van Adriaan Smits voor het jaar 1754 (9 november 1753). De molen werd door Pieter Kleijn (substituut-rentmeester) voor Frederik II verpacht.

Omschrijving (Project van 20 mei 1754 en contra-project)	In guldens, stuivers en penningen	Opmerkingen
Vogelvang en -jacht	502-03-00	Jan van Galen: 11 gulden en 3 stuivers; eendenkooi op de Tongplaat: 461 gulden; jacht in de Zwaluwen: 30 gulden.
Schaarhout	1-11-04	Hakhout
Kade- en havengelden	48-18-14	In beide dorpen lag een haven met een trekpad of trekdam. Lage Zwaluwe (verpacht): 24 gulden; Hooge Zwaluwe: 24 gulden, 18 stuivers en 14 penningen.
Strandrecht	0-11-00	Pro memorie.
Schapendrift ³⁷	21-00-00	Zou zijn verpacht aan ene Speelmans.
Zwanendrift ³⁸	5-05-00	Zou door de inmiddels overleden rentmeester Van Fenema voor tien jaar zijn verpacht. De pacht werd door erfgenamen gecontinueerd.
Moernering: batig saldo in 1753	827-13-10	
Trekdam: 'Aard tot den dam'	0-09-00	Pro memorie.
Bastaardgoederen	0-10-00	Pro memorie.
Totaal	25.002-11-46	

Bijlage 8 Beknopt overzicht van de familie Berck c.s.

Johan Matthijsz. Berck (de eerste leenman van de Rietwaard)

A Eerste huwelijk met Erkenraad van Berckenrode.³⁹

Kinderen:

I Matthijs Berck.

Hij was gehuwd met Alida de Rovere. Zij was een dochter van Pompejus de Rovere Jacobsdr. en diens tweede echtgenote Margriete Muijs van Holij Jacobsdr. Pompejus' derde vrouw was Anna Casembroot. Kinderen o.a.:

1. Margaretha Berck, zij was gehuwd met Johan Françoisz. van den Burg.
2. Johan Berck gehuwd met Lucretia Ruijsch. Coenraed Ruijsch was een neef van haar. Emerentia Ruijsch was een zus van Lucretia. Zij was gehuwd met Mattheus Droste. Een dochter uit dit huwelijk was Cornelia Droste. Zij was gehuwd met Cornelis de Boodt. Hun dochter Cornelia Philippina huwde met Johan Daniel d'Ablaing van Giessenburg. Hun zoon was Johan Cornelis d'Ablaing, heer van Nieuwerkerk.

³⁷ Schapendrift: recht om schapen over bepaalde gronden te drijven.

³⁸ Zwanendrift: recht om zwanen binnen een bepaalde kring te houden.

³⁹ Erkenraad van Berckenrode was de weduwe van Dirk Hendriksz. Berck. Zij hadden een dochter Judith Berck. Dirk Berck was een neef van Johan Berck.

3. Pompejus Berck gehuwd met zijn nicht Margaretha de Rovere.

4. Erkenraad Berck, vrouwe van Craijesteijn.

Eerste huwelijk met Adriaan Snouck.

Kinderen:

1. Matthijs Snouck.

2. Catharina Snouck. Zij was gehuwd met Johan van der Mast. Godevaart (Godewaard) Casem-broot, heer van Craijesteijn, was een neef van haar.

Tweede huwelijk met Hugo van Arkel.

II Huibert Berck (ongehuwd) was ridder van San Marco.

III Dorothea Berck.

Zij was gehuwd met Joseph(us) Balthasarsz. Coijmans.

Kinderen o.a.:

1. Balthasar Coijmans. Hij was gehuwd met Maria Herwijn (Van Herrewijne). Hun dochter Hester Coijmans was gehuwd met Anthonie Repelaer.

2. Wilhelmina Coijmans;

3. Isabella Coijmans.

IV Agneta Berck gehuwd met Pieter Johansz. van den Burg.

Kinderen:

1. Catharina van den Burg. Zij was gehuwd met Louis Deformeaux.

2. Johannes van den Burg.

B Tweede huwelijk met Maria Buys(en).⁴⁰

Kind:

V Erkenraad Berck.

Bijlage 9 Een voorbeeld van de vererving van een leen in de Rietwaard

Op 15 maart 1669 werd Pieterella Jans Steensel alias Ophoeck door Alida de Rovere beleend met circa acht gemeten grond die Pieterella had geërfd van haar moeder Tanneke Maertens.⁴¹

Op 17 juli 1699 werd Pieterella Jans van Steensel alias Ophoeck door Matthijs Snouck beleend met acht gemeten grond afkomstig van Cornelis en Jan Nelemans.

Op 24 mei 1715 werd Jan Cornelisse de Lind door Catharina Snouck, weduwe Van der Mast, beleend met acht gemeten grond (2 bunder en 27 roeden). Hij erfde het perceel van zijn overleden moeder Pieterella Jans van Steensel alias Ophoeck.

Op 24 mei 1715 werden de minderjarige kinderen van Lijntje (Leentje) Cornelisse de Lind en Cornelis Laureijsse Leest door Catharina Snouck beleend met acht gemeten grond. Zij erfden dit perceel van hun overleden grootmoeder Pieterella Jans van Steensel alias Ophoeck. Hun oom Jan Cornelisse de Lind trad op als hun voogd.

⁴⁰ Maria Buys(en) was de weduwe van Joan van de Corput, rentmeester van Hooge en Lage Zwaluwe.

⁴¹ Zie figuur 13.

Cornelis Jansse de Lind erfde van zijn overleden vader dit leen, groot acht gemeten.	Cornelis Jansse de Lind kocht van de erfgenamen van Lijntje Cornelisse de Lind dit leen, groot acht gemeten.
Cornelis Jansse de Lind was daarna in bezit van 16 gemeten grond (4 bunder en 54 roeden).	

Bijlage 10 Verklaringen van zes ingelanden van de Emiliapolder uit Made⁴²

1. Huibert Jooren (ruim 50 jaar) bezat zestien à zeventien morgen grond in de Emiliapolder. Hij was aanwezig geweest op de vergadering van 19 maart 1746 vanwege het verzoek tot ontmoering door de rentmeester van de Zwaluwen bij de Staten van Holland. Bij die gelegenheid had Marijnis van Endt hem een brief laten zien waarin het polderbestuur gevraagd werd om de zaak uit te stellen tot 2 mei 1746 en dat Jooren zich daar naar moest gedragen. Hij had getekend, maar was bij het afsluiten van de polderrekening op 2 mei 1746 niet aanwezig geweest omdat hij niets met de kwestie van doen wilde hebben. Hij verklaarde dat hij voor of na die tijd zijn mening over de ontmoering niet bij het polderbestuur had kenbaar gemaakt.

2. Jan Willem Sins (61 jaar) was eigenaar van drie morgen land in de Emiliapolder. Hij was zowel op 19 maart als op 2 mei 1746 afwezig geweest en verklaarde dat hij nooit bij het afsluiten van de polderrekening was geweest. Hij had ook zijn mening over de ontmoering niet aan het polderbestuur geuit. Enige dagen na het afhandelen van de polderrekening was Jan Stoop bij hem thuis geweest met het verzoek om een akte te tekenen tegen de ontmoering in de polder de Oude Moer. Hij had in goed vertrouwen getekend zonder deze akte gelezen te hebben. Ook werd de tekst niet van te voren door Stoop of iemand anders voorgelezen. Vandaar dat Sins niet wist wat er in de akte stond. Sins meende zelfs dat deze akte door het polderbestuur aan hem ter ondertekening was gezonden. Wel werd aan hem een kopie van een brief voorgelezen die door Simon van Son, Marijnis van Endt, Floor Bouwens, Peter Cocken (Kocken) en Jan Smits aan de Gecommitteerde Raden op 14 mei 1746 was geschreven en waarin zij deden alsof zij hiertoe door de ingelanden van de Emiliapolder waren gemachtigd. In deze brief werd melding gemaakt van de opdracht die door Sins en anderen in de door hen getekende akte was gegeven.

3. Floor Dingemans (circa 50 jaar) had in de Emiliapolder vijf morgen grond in bezit. Ook bij hem kwam Jan Stoop op bezoek, maar wanneer dat was geweest wist Dingemans zich niet meer te herinneren. Stoop had een akte tegen de ontgroning van landen in de polder bij zich. Omdat Dingemans deze ontgroning niet nuttig vond had hij te goeder trouw zijn handtekening geplaatst, zonder de akte te hebben gelezen. Hem werd gezegd dat dit was ten gemeene beste. Ook aan hem werd een brief van de heer van Raamsdonk c.s. voorgelezen, waarin het polderbestuur werd beschuldigd van wangedrag en kwade directie.

4. Jan Govert Geerden (40 jaar) was de bezitter van ruim vijf morgen land in de Emiliapolder. Hij was niet op 19 maart en 2 mei 1746 aanwezig geweest. Hij had ook nooit zijn mening over de ontmoering bij het polderbestuur geuit. Hij was twee à drie dagen na de afsluiting van de polderrekening bij Van Son in Raamsdonk geweest zonder dat hij wist wie hem had uitgenodigd. Hij had daar een akte tegen de ontmoering getekend, maar wist niet of deze werd opgesteld tijdens zijn aanwezigheid of dat dit al eerder was gebeurd. Door een onbekend persoon werd aan hem en andere aanwezigen de akte in voorgelezen, maar hij wist niet met zekerheid te zeggen of er nog andere zaken in deze akte waren opgenomen. Tevens werd de brief van Van Son c.s. die uit naam van de ingelanden was geschreven voorgelezen. Geerden verklaarde zich te gedragen naar 'de Last door hem gegeven bij de acte hier vooren gemelt, en daer bij als nog persisterende', hoewel hij zich de inhoud daarvan niet meer wist te herinneren.

⁴² NA, 1.08.11, ND, inv. 7718, *Precedente informatie*, nr. 3.

5. Jan Govert Nuijten (42 à 43 jaar) bezat vier morgen land in de Emiliapolder. Hij had van mensen die in de kerk waren geweest vernomen dat er op 19 maart 1746 een vergadering werd gehouden. Hij was daar niet naar toe gegaan, ook op 2 mei 1746 was hij niet aanwezig geweest. Het was niet zijn gewoonte dat hij dit deed. Ook had hij zijn overwegingen met betrekking tot de ontmoeting nooit bij het polderbestuur uitgesproken of daarover gesproken. Ruim een half jaar geleden werd hij door Jan Stoop bezocht. Dit gebeurde in opdracht van de heer van Raamsdonk. Hem was, net als veel andere ingezetenen van Made, verzocht naar de Dam te komen om daar over de ontmoeting te praten. Vanaf de Dam vertrok men gezamenlijk naar het huis van Van Son. Na geruime tijd in de tuin te hebben gewandeld, werd men in het huis geroepen waar een akte werd voorgelezen. Alle aanwezigen, ongeveer 30 personen, ondertekenden deze akte. Volgens Nuijten ging het hier hoofdzakelijk over de moertering.

6. Hendrik van Dongen (omtrekt 51 jaar) woonachtig in Made en eveneens eigenaar van vier morgen grond in de Emiliapolder. Hij was niet op 19 maart bij de vergadering aanwezig geweest en ook op 2 mei 1746 had hij verstek laten gaan. Tevens had hij bij het polderbestuur zijn mening over de ontmoeting niet gegeven. Hij was in mei 1746 door Jan Stoop, zoals hij van zijn vrouw had vernomen, verzocht om op de Dam te komen. Hij was net als vele andere boeren daar naar toe gegaan. In het huis van Van Son te Raamsdonk had hij de akte tegen de moertering ondertekend. Hij legde de verklaring niet onder ede af.

Bijlage 11 Recht van aanwas

‘Dat de Keijzer als Grave van Holland Zeeland en Vriesland, als Zijn Domeijn en eijgen goed toebehoorden, alle uijttergorzen, Slijken, aanwassen, en opkoomende Landen, buijten dijks uijten water bevorsschende; en dat de Coninklijke Majesteijt en Zijne voorzaaten, Graaven van Holland altijds in possessie Zijn geweest, die voorz; gorzen en opkoomende Landen te aanvaarden, wanneer die bevorschen en aanwassen, en haar profijt daar mede te doen. Zoo dat niemand wie hij Zij eenige uijttegorsen, Slijken tot opkoomende Landen en mag aanvaarden, bedijken, off onbedijkt gebruiken, dan alleen bij Speciaal titel en onsent van deselve Coninklijke Majesteijt, en alsulx Zijn alle bedijkte polders, als Strijen, Putten, en Elders in Holland ofte Zeeland geleegeen, bij Consent en uijtgeeven bedijkt geweest, en worden alle die onbedijkte gorzen uijten Water opkoomend, bewesten en beoosten Schelden in Zeeland, Zuijdholland, oft Putten, waar die geleegeen Zijn, bij Specialen titel vanden Coninklijke Majesteijt oft Zijn voorsaaten geoccupeert en gebruikt, als blijken mogte bij de gorzen vanden Heere van Nassau, Bergen, en Zevenbergen, in haar heerlijkheeden, in die Zwaluwe in Zuijdholland geleegeen, Zonder welke titel Zouden Zij die niet mogen gebruiken, en insgelijx, de Heeren van Egmond, Ravesteijn en andere, regt hebbende van aanwas en gorzen hebben die Selve haar aanwas geobtineert en verkreegen bij titel vanden Coninklijke Majesteijt, of Zijne Majesteijt voorzaaten, en mits hebbende de voorz; titel, Zoo gebruiken Zij en bezitten die Aanwassen en gorzen Nuttelijk en vredelijk, Zonder Iemands wederzeggen, Zonder eenig reguard te neemen, of in voortijden die voorz-gorzen aldus uijten water opkomende, bedijkt land, toebehoorende diversche particuliere personen geweest Zijn dan niet’.⁴³

⁴³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, 9-10, Remonstrantie van Van Fenema (15 september 1746). Zie hoofdstuk 13.

Bijlage 12 Overzicht van niet afgedragen pachtgelden bij het Comptoir Generaal van Zuid-Holland⁴⁴

Gronden en ligging	Pachter	Pacht met ingang van	Voor de periode van	Pacht per jaar in guldens	Geen pacht meer betaald in de Domein-kas vanaf	Bedrag in guldens en stuivers
Gorzen buiten Wioldrecht	Leendert Hofman	1745	14 jaar	524	1747-1750 (4 jaar)	2.096-00
Zandplaat onder de kop van het eiland van Dordrecht	Leendert Hofman	1742	20 ⁴⁵	100	1747-1750 (4 jaar)	400-00
Nieuwe opgekomen plaat bij Lage Zwaluwe	Leendert Hofman	1744	20 jaar	20	1744-1750 (7 jaar)	142-06 (incl. 2-06 aan rantsoen)
Hartog-plaat in de Amer	Maarten de Groot	1745	12 jaar	25	1747-1750 (4 jaar)	100-00
Biezenplaat ten oosten van de Tongplaat	Joost Prins	1746	8 jaar	194	1748-1750 (3 jaar)	582-00
Tong-plaat in de Amer ⁴⁶	Gerrit Jansse Verheij	1737	16 jaar	2	1747-1750 (4 jaar)	8-00
Zeehondenplaat ten westen van de Tongplaat	Gerrit Jansse Verheij	1737	16 jaar	7	1747-1750 (4 jaar)	28-00
Totaal						3.356-06

⁴⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Twee overzichten van Eelbo bij zijn brief van 1 maart 1715.

⁴⁵ Volgens een extract rekening van Hugo Eelbo uit 1742 werd de plaat voor 21 jaar verpacht. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Extract rekening van Eelbo (1742).

⁴⁶ Uitgaande van de opbrengst van de pacht stelde de Tongplaat nog niet heel veel voor.

Bijlage 13 Vragen en antwoorden betreffende de publieke verkoop van de Zwaluwen

Nr.	Vragen van de twee geïnteresseerden ⁴⁷	Antwoord van Von Podewils ⁴⁸
1	‘Wie het laatste Verleij van de Swaluwe ontfangen heeft’.	‘Dat het verleij deeser Heerlijkheid immidiaatelijk na de dood van den Koning Willem iii. Van Engeland is ontfangen ten behoeve van die geene, welke in de possessie souden werden gestelt uijt kragt van Sententie des Regters, ofte ingevolge van een te Sluijten accomodement [accommodement]. nu is bekend dat door het partagie tractaat van den jaare 1732. de overleden koning in possessie deeser Heerlijkheid is gekomen involglijk het van sijne majestuijt ontfangen was; aenlangende Sijne tegenswoordige Regeerende majesteit heeft alleshooft deselve dit verleij nog niet ontfangen; edog kan Sulks alle dag ofte bij occasie der opdracht van het domain aan een kooper geschieden’.
2	‘Hoe hoog de Landen, de thienden, visserijen moolen &. alles Separaat en in bijzondere posten in de verpondingen Staat aangeslagen’.	‘Kan ik dit onmogelijk weeten; maar het dunkt mij dat den heer de la faille als ontfanger der verpondingen sulks sal kunnen aantoonen off dat men het op ’t Comptoir van Dordrecht sou kunnen vernemen’.
3	‘Off telkens bij nieuwe bedijkingen off opkoming van gorssen voor den heer, die Landen off gorssen in de verpondingen worden gesteld, dan off eens off alle de landen gorssen een aanwassen tot het leen behoorende in de verpondingen Sijn aangeslagen’.	‘Als vorens’.
4	‘Off de koper off verkoper de verpondingen over ’t jaar 1742, die eerst in ’t najaar 1743-behoeft betaalt te worden tot Sijn lasten moet nemen’.	‘Dit is in de voorwaarden der verkopingh duijdelijk geexprimeert, naementlijk dat den verkoper de verpondingen verschuldigt tot ultimo Decembris 1742. Sal moeten ten Sijnen laste nemen’.
5	‘Off koper off verkoper van de Swaluwe de admodiatie penn-[penningen] in ’t begin 1743, verscheenen moet trekken’.	‘Als vorens, en de is in de voors.[voorsegde] conditiën vastgesteld dat alle het jaar 1742. rakende revenuen ten behoeve van den verkoper moeten komen’.
6	‘Hoe hoog de agterstallen van de pagt van de Landen belopen, en off die niet voor den koper Sullen ko-	‘Dit articul kan door uw Ed: best aangetoont werden. T’verstaat Sig van Selfs, dat den verkoper de agter Stallen Sal trekken ten ware men deselve bij eene

⁴⁷ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 68, Van Fenema aan Von Podewils (9 juni 1743).

⁴⁸ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 71, Von Podewils aan Van Fenema (12 juni 1743). De gezant vond dat men wel laat met deze vragen kwam. Ook Van Fenema was hier niet gelukkig mee. De rentmeester ging op zondagochtend naar Rotterdam om aan deze mensen uitleg te geven. Hij verzekerde de gezant dat hij voor Frederik II zijn uiterste best zou doen. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 72, Van Fenema aan Von Podewils (13 juni 1743).

Nr.	Vragen van de twee geïnteresseerden	Antwoord van Von Podewils
	men, want anders veele over hoop Souden moeten werden gesmeeten’.	met den koper dies wegens aan te gaane vriendelijke Conventie, Sal kunnen overgeeven. NB t’is te observeeren, dat hoewel de verkoping eerst in deese lopende maand geschiet, den koper egter alle de Revenuen Sedert primo jann [januari]: 1743, trekt’.
7	‘Hoe hoog de Remissien aan de pagters verleendt Sedert 20. jaeren laats leden beloopt’.	‘Ik weet niet dat Sedert de laaste 20. jaeren andere remissien [kwijtscheldingen], als die dewelke bij de laaste atterminatie [uitstel van betaling] is verleent ende op omtrent 5000 gulden Sig beloopt, hebben plaats gehad’.
8	‘En wat ampten, de Survivanties begeven Sijn’.	‘Ik weet niet dat er andere Survivancien Sijn als die op het ampt van UWEd: ende eenige van gesworens in de polders ten behoeve van den Soon van van Riel’.

Bijlage 14 Beknopte stamboom van Johan Recalf van Fenema

In 1600 vestigde koekbakker Lambert Jansz. uit Oldehove zich in Leeuwarden.

Zijn zoon Jacob Lambertsz. (1615-na 1676) was eveneens koekbakker. Hij huwde in 1642 met Pyttien Hettes. In 1657 werd Jacob gekozen in de Vroedschap van Leeuwarden. Tussen 1670 en 1673 maakte hij als bouwmeester deel uit van de magistraat.

Hector, de tweede zoon uit het huwelijk van Jacob en Pyttien, ging zich Van Fenema noemen. Hector van Fenema (1647-1713) huwde in 1675 met Margrieta de Blau (1643-1691), dochter van dr. Hieronimus de Blau en Geeske Engberts. Achtereenvolgens was hij burgerhopman, schepen (1684-1687) en burgemeester (1704-1707) van Leeuwarden.

Uit het huwelijk van Hector en Margrieta werd Jacobus van Fenema (1678-1750) geboren. Jacobus was advocaat bij het Hof van Friesland en huwde in 1700 met Maria Recalf (1681-na 1750), dochter van dr. Jacobus Recalf en Aaltje Edingh.

Zij hadden drie kinderen onder wie Johannes Recalf van Fenema. Johannes (Johan) verliet Leeuwarden en werd vaandrig te Breda. Op 14 oktober 1727 werd Van Fenema kapitein.⁴⁹ Hij ging op 6 december 1726 te Leeuwarden in ondertrouw met Johanna F. Schulting. Zij traden op 12 december 1726 te Wirdum in het huwelijk. Johan werd vervolgens rentmeester van Hooge en Lage Zwaluwe. Zij hadden een zoon: P.H. van Fenema en een dochter Maria die in Dongen woonde. Johan heeft ook de achternaam van zijn moeder aangenomen, terwijl zijn zoon en ook zijn dochter zich alleen Van Fenema noemden. Zijn vrouw overleed te Hooge Zwaluwe.⁵⁰ Van Fenema trouwde daarna met Aletta Wilhelmina Teijssen. Waarschijnlijk was dat in 1748. Hij logeerde in dat jaar enige weken bij burgemeester Van der Hoeven van Rotterdam en zou daar de bruidegom zijn.⁵¹ Van Fenema overleed in 1753. Aletta overleed op 26 maart 1783 in Oudshoorn en werd in Zwammerdam begraven.

⁴⁹ NA, 1.01.19, RS, CB 1720-1734, inv. 1537, Aanstelling officieren landmacht: 149, kapitein Johannes Recalf van Fenema (14-10-1727).

⁵⁰ Zie RAT, 2507, NGZ, inv. 960 (9 juni 1936); inv. 974-975, Kerkrekening van 1743 met bijlagen (29 mei 1743).

⁵¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Buys (7 augustus 1748); Eelbo aan Buys (21 augustus 1748). Waarschijnlijk wordt hier Elias van der Hoeven (1698-1768) bedoeld. Hij was in 1745 en 1746 burgemeester van Rotterdam. Zie Molhuijsen e.a. (ed.), NNBW, deel 1, 1129.